

ПЕТРЕЧЕНКО С. А.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри цивільного права
та процесу
(Національна академія державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

УДК 340.12(477)

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ: ЗАХИСТ ПРАВ ВКЛАДНИКІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті розглядаються актуальні аспекти виконання договору депозиту в період економічної кризи. Досліджуються особливості судового та адміністративного засобів захисту прав вкладників.

Ключові слова: депозит, банк, судовий спосіб, договір банківського вкладу.

В статье рассматриваются актуальные аспекты выполнения договора депозита в период экономического кризиса. Исследуются особенности судебного и административного средств защиты прав вкладчиков.

Ключевые слова: депозит, банк, судебный способ, договор банковского вклада.

The article examines current aspects of performance of the contract deposit during the economic crisis. Features of judicial and administrative remedies investors.

Key words: deposit, bank, legal way, bank deposit agreement.

Вступ. Протягом останніх років внаслідок складного соціально-економічного та зовнішньополітичного становища України досить поширеним явищем є порушення прав вкладників за договором банківського депозиту з боку банків та інших фінансових установ. Найбільш вразливою стороною договору банківського вкладу є фізичні особи.

Згідно з ч. 1 ст. 1058 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

Досить часто трапляється так, що по закінченні строку договору депозиту або на першу вимогу вкладника (момент вимоги залежить від умов конкретного договору) банки відмовляються повертати вкладені кошти та нараховані проценти, чим явно порушують права фізичних осіб вкладників.

Правову природу договору депозиту досліджували такі вчені, як О. В. Дзера [11], В. І. Борисова [9], І. В. Спасибо-Фатєєва [9], Г. М. Белоглазова [10], В. В. Іванов [13] та інші.

Роботи цих вчених і стали теоретичною базою дослідження. Нормативною базою дослідження є Конституція України, Цивільний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, закони України «Про захист прав споживачів», «Про банки і банківську діяльність», «Про судовий збір», окремі підзаконні нормативно-правові акти та постанови Пленуму ВСУ.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження основних особливостей договору депозиту в умовах фінансової нестабільності.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання: проаналізувати поняття, ознаки та зміст договору депозиту; охарактеризувати основні способи захисту прав фізичних осіб під час виконання договору депозиту; висвітлити особливості адміністративного способу захисту прав громадян; проаналізувати судовий спосіб; дослідити зміст пасивного способу захисту прав громадян.

Результати дослідження. Звернемося перш за все до історії виникнення депозиту. Вважається, що першим етапом розвитку депозиту було саме виникнення прототипів банків (т. зв. «обмінювачів грошей») в стародавній Месопотамії. І лише в Стародавній Греції клієнти почали ввіряти обмінювачам грошей певні суми грошей для здійснення платежів у майбутньому. Коли клієнт хоча б один раз відчув, що він може довіряти обмінювачу грошей, то він одразу зрозумів би, що практичніше робити асигнації щодо майбутніх платежів, ніж нести необхідні гроші до банку кожного разу. У IV ст. до н. е. траплялися випадки, коли сторони мали бути присутніми у банку під час платежів або, принаймні, бути представленими кимсь іншим, проте нова система асигнацій платежів позбавляла клієнтів від турботи про свої гроші кожного разу. З Греції та грецьких колоній банківська справа поширилася на Захід через посередництво грецьких міст, а в Римі є докази існування банківських інституцій вже у IV ст. до н. е. [13].

В сучасному світі договір банківського вкладу є доволі звичним явищем, крім того, чітко врегульованим законом. Так, відповідно до ч. 1 ст. 1058 ЦК України за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

До відносин банку та вкладника за рахунком, на який внесений вклад, застосовуються положення про договір банківського рахунка (глава 72 ЦК України), якщо інше не встановлено ЦК України або не впливає із суті договору банківського вкладу.

Як вважає Р. О. Стефанчук, договір банківського вкладу слід визнати різновидом договору позики, договором, який має багато спільного із кредитним договором та договором банківського рахунка [15].

Юридичними ознаками договору є наступні: односторонній, реальний, відплатний. Якщо вкладником виступає фізична особа, договір банківського вкладу вважається публічним (ст. 633 ЦК).

Сторонами договору виступають банк та вкладник.

Договір банківського вкладу може бути укладено на будь-яких умовах, що не суперечать закону. У банківській практиці найчастіше застосовують такі депозитні вклади: по-перше, це може бути договір, який укладається на умовах видачі вкладу на першу вимогу {вклад на вимогу), по-друге, на умовах повернення вкладу із плином встановленого договором строку чи терміну (строковий вклад). Не виключено можливості укладення договору на інших умовах повернення грошової суми.

Щодо видів депозитів, то до них можна віднести строкові та безстрокові. Строкові банківські вклади – депозити, внесені на певний термін, що вилючаються повністю після закінчення даного терміну. Строкові депозити менш ліквідні, ніж ощадні вклади, але приносять більш високий відсоток доходу.

Сьогодні існує три найбільш поширених способи повернення вкладу: досудовий (адміністративний), судовий та пасивний («під час банкрутства фінансової установи»). Досудовий та судовий способи можна також назвати активними, оскільки вони вимагають від вкладника вчинення певних дій для повернення вкладу та процентів. Розглянемо особливості кожного із них.

Перш за все, якщо банк відмовляється повернути кошти, необхідно письмово звернутися на ім'я голови правління (чи іншої уповноваженої особи) банку, який порушує права вкладника, з вимогою повернути кошти.

Така заява повинна відповідати вимогам Закону України «Про звернення громадян». Відповідно до ст. 1 цього Закону громадяни України мають право звернутися до органів

державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення [5].

Заява складається в двох екземплярах. При цьому уповноважена особа банку повинна прийняти таку заяву, розписатися на ній та поставити печатку на обох екземплярах, один з яких надається вам.

При письмовій відмові варто також звернутися з новою заявою до Голови правління банку, де розміщений депозит, а також вказати можливість понесення банком відповідальності, а також вказати про ваші майбутні наміри звернутися до НБУ, органи захисту прав споживачів та правоохоронні органи у разі незадоволення вашої вимоги.

Вищим рівнем адміністративного захисту прав вкладника є звернення до Національного банку України (НБУ).

Національний банк України (НБУ) – це центральний банк України, особливий центральний орган державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України» [6] та іншими законами України. Він є емісійним центром, проводить єдину державну політику в галузі грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці України – гривні.

Відповідно до ст. 55 Закону України «Про Національний банк України» головна мета банківського регулювання і нагляду – безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп у межах та порядку, передбачених законодавством України.

Таким чином, адміністративні способи є першим етапом захисту вкладниками своїх прав за договором депозиту. І все ж таки, навіть якщо жоден із цих способів захисту не виявиться дієвим, звернення та відповіді вкладника стануть переконливими доказами в судовому процесі.

Судовий спосіб є найбільш ефективним, адже рішення суду є обов'язковим до виконання на всій території України відповідно до ст. 124 Конституції України, проте він вимагає часу та певних зусиль з боку вкладника.

Відповідно до ст. 16 ЦК України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

Перед тим, як подавати позов до суду на повернення депозиту, потрібно зібрати необхідний пакет документів, до яких належать:

- договір банківського вкладу (депозитний договір) – це той документ, на підставі якого вносилися гроші на депозит;
- квитанції про внесення грошей за депозитним договором – підтвердженням того, що за договором банківського вкладу вами дійсно вносилися гроші, є квитанції з відміткою банку про прийняття грошей;
- лист (заяву) про видачу депозиту з обов'язковим підтвердженням отримання цього листа банком;
- відповідь банку на лист;
- інші документи, що залежать від особливостей справи.

Перш за все, варто зазначити, що сьогодні серед юристів немає єдиної думки щодо того, чи поширюється на відносини за договором банківського вкладу дія законодавства про захист прав споживачів. Питання було б не дуже важливим, якби не його матеріальна частина. Відомо, що на сьогодні судовий збір за позовом немайнового характеру складає 243 грн. 60 коп. (згідно з даними Офіційної сторінки «Судова влада України»), а відповідно до п. 7

ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» від сплати судового збору звільняються споживачі – за позовами, що пов'язані з порушенням їхніх прав.

Деякі юристи доводять те, що вкладники є споживачами, посилаючись на ч. 2 ст. 1058 ЦК України, згідно з якою договір банківського вкладу, в якому вкладником є фізична особа, є публічним договором. Згідно з ч. 2 ст. 633 ЦК України умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги.

Проте судова практика свідчить, що депозити не підпадають під дію закону «Про захист прав споживачів».

Отже, вкладнику необхідно буде сплатити судовий збір і додати квитанцію про його сплату до позовної заяви. Після цього залишиться лише чекати.

Відповідно до ч. 5 ст. 110 ЦПК України, позови про захист прав споживачів можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування споживача або за місцем заподіяння шкоди чи виконання договору. Аналогічно також буде визначатися підсудність справи. Якщо договір депозиту не відноситься до захисту прав споживачів, то й підсудність буде загальна – за місцем знаходження відповідача (банку).

Таким чином, позивачу необхідно буде сплатити судовий збір та подати заяву за місцем знаходження відповідача.

Відповідно до статті 625 ЦК України, яка передбачає відповідальність за порушення грошового зобов'язання з боку боржника:

1. Боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання.

2. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Останнім способом повернення вкладу є пасивний. З метою захисту прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків було прийнято Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Вкладнику необхідно зачекати періоду, коли в банку буде введено тимчасову адміністрацію (процедура, що застосовується Національним банком до банків при здійсненні банківського нагляду за особливих обставин, передбачених законодавством), і в такому випадку усім вкладникам буде повернено грошові кошти, але в межах встановлених законом.

Висновки. Аналіз норм Цивільного кодексу України, праць науковців дозволив визначити поняття договору депозиту, що полягає в наступному: договором банківського вкладу (депозиту) є договір, за яким банк, що прийняв від вкладника або для нього грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором. Договір депозиту є односторонній, реальний, відплатний. Сьогодні виокремлюють дві групи способів захисту прав вкладників (фізичних осіб) активні та пасивні. До активних належать: досудовий та судовий способи, до пасивних – повернення коштів фондом гарантування вкладів. Досудовий спосіб є найпростішим, проте не завжди ефективним. Судовий спосіб найбільш ефективний, адже рішення суду є обов'язковим до виконання на всій території України відповідно до ст. 124 Конституції України, проте вимагає часу та певних зусиль з боку вкладника. Проблемними питаннями судового захисту прав вкладників є неможливість відшкодування матеріальної шкоди, необхідність сплачувати судовий збір, оскільки договір депозиту не регулюється законодавством про захист прав споживачів. З метою захисту прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків діє Закон України «Про

систему гарантування вкладів фізичних осіб». На сучасному етапі в Україні існує низка проблем, пов'язаних з договором депозиту. Основними шляхами їх вирішення є: стабілізація геополітичної та економічної ситуації; посилення контролю за діяльністю комерційних банків з боку державних органів; поширення серед населення інформації щодо шляхів повернення депозитів у випадку порушення банком зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України: Закон України, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
3. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII (зі змінами) // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 30. – Ст. 379.
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.
5. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
6. Про національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.
7. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 50. – Ст. 564.
8. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 14. – Ст. 87.
9. Борисова В. І. Цивільне право України: [підручник]. – У 2-х кн. / В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 480 с.
10. Белоглазова Г. М. Гроші, кредит, банки: [підручник] / Г. М. Белоглазова. – М. : Юрайт-Іздат, 2009. – 624 с.
11. Дзера О. В. Цивільне право України. Особлива частина: навчальний посібник / О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1657072249700/pravo/tsivilne_pravo_ukrayini_osobliva_chastina_-_dzera_ov.
12. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.
13. Іванов І. І. Гроші. Кредит. Банки: [підручник] / В. В. Іванов, Б. І. Соколова. – М. : Проспект, 2006. – 624 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/00000000/bankivska_sprava/bankivska_sprava_starodav.
14. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/news/rozyasnennya-dlya-vkladnikiv-neplatospromojnih-bankiv-812.html>.
15. Стефанчук Р. О. Цивільне право України: навчальний посібник / Р. О. Стефанчук. – К. : Прецедент, 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part10.htm.
16. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/2010-12-27-04-58-59/76-komentar-tsivilnij-kodeks-ukrayini.html>.
17. Чебукіна Т. М. Сучасний стан і перспективи депозитної системи України / Т. М. Чебукіна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/pdf>.

